

Elektron-gyorsítás Alfvén-hullám impluzusok által aktív galaxismagokban

Előadó: Kun Emma, PhD hallgató, SZTE

Témavezető: Gergely Árpád László, SZTE

Munkatársak:

Horváth Zsolt, SZTE

Keresztes Zoltán, SZTE

Gabányi Krisztina Éva, SZTE, CSFK KTM

FIKUT VII, 2014, Budapest

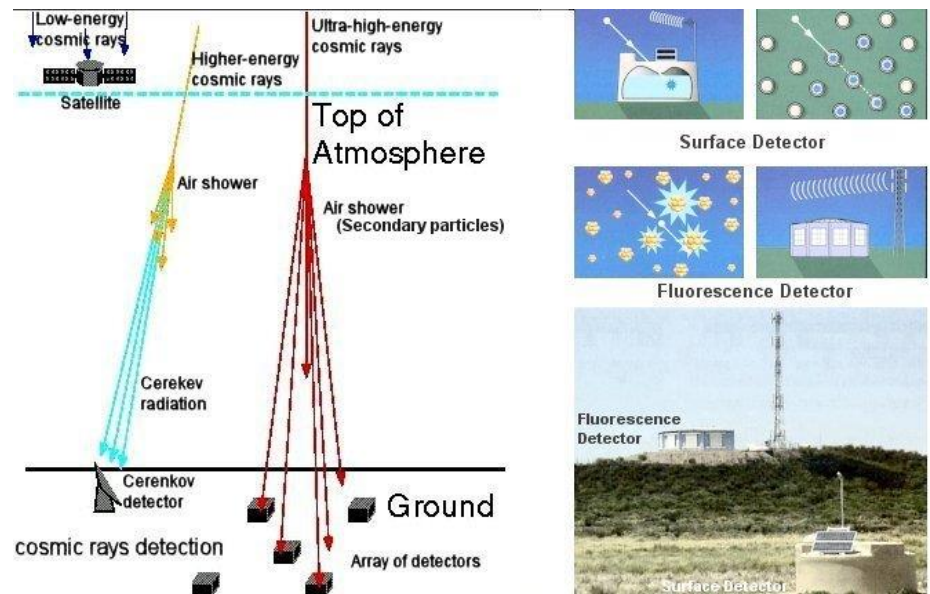
Tartalom

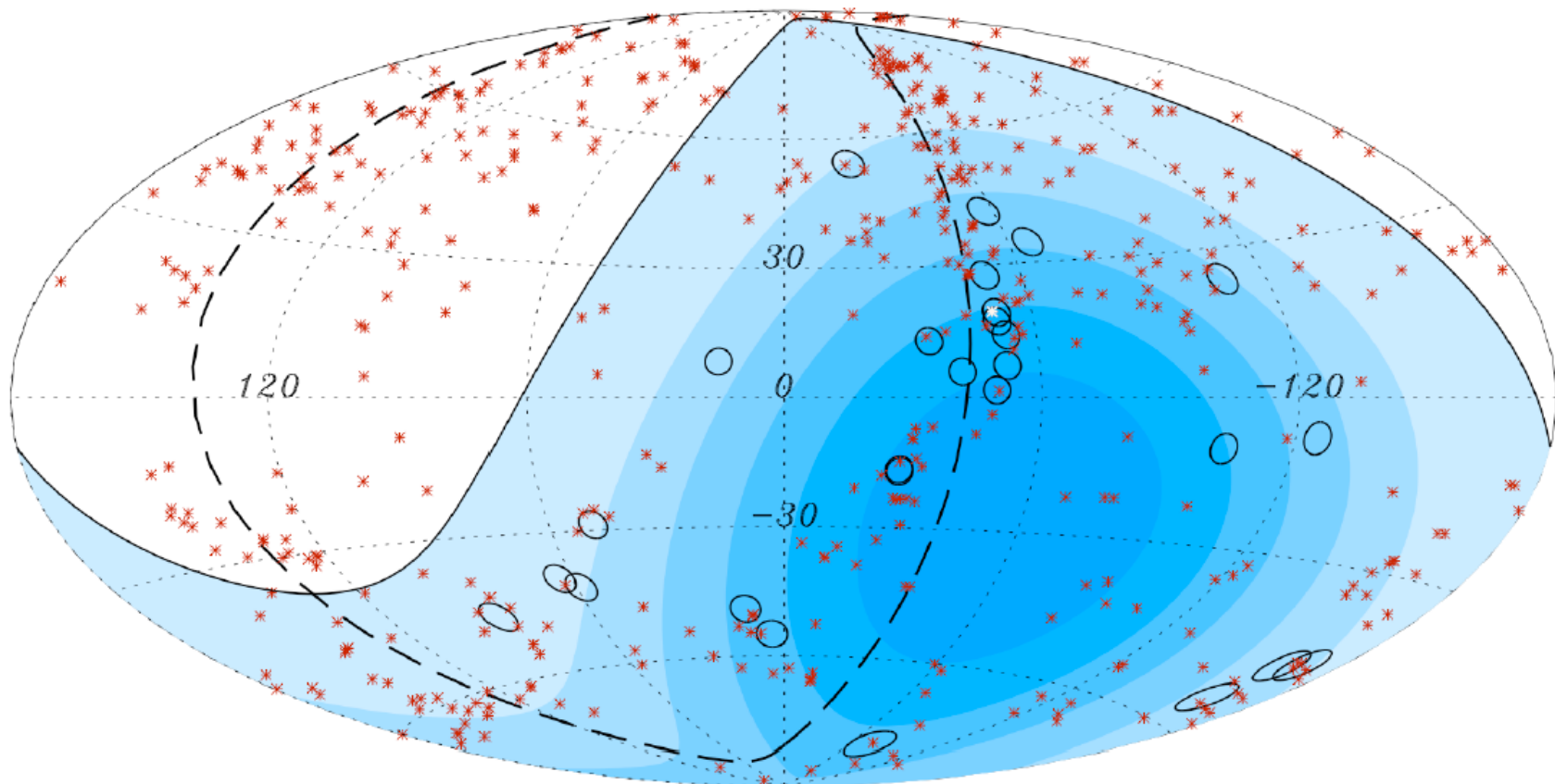

- Ultranagy Energiájú Kozmikus Részecskék
- Elektromgyorsítós mechanizmusok
- Alfvén-hullám impulzus
- Asztrofizikai alkalmazás és első eredmények

UHECRs

- Első detektálás 1962-ben (J. Linsley, 1963, *Phys. Rev. Lett.* 10 146)
- Nagyenergiájú, nyugalmi tömeggel rendelkező töltött részecskék Kinetikus energia 10^{18}eV - 10^{20}eV
- **Elsődleges** UHECRs
Extragalaktikus eredetű
 α , p^+ , e^- , kevés antianyag
- **Másodlagos** UHECRs
Az elsődleges részecske belép a Föld légkörébe, ütközik annak részecskéivel, és a kölcsönhatás másodlagos részecskék kaszkádját indítja el
 γ , p^+ , e^- , n^0 , π^+ , π^- , π^0 , μ^-

AGN-ek (VCV katalógus, $z < 0.018$, $D < 75$ Mpc, vörös x-ek)

27 UHECR esemény, $E > 5.7 \times 10^{19}$ eV (GZK limit), fekete körök (3.2°)

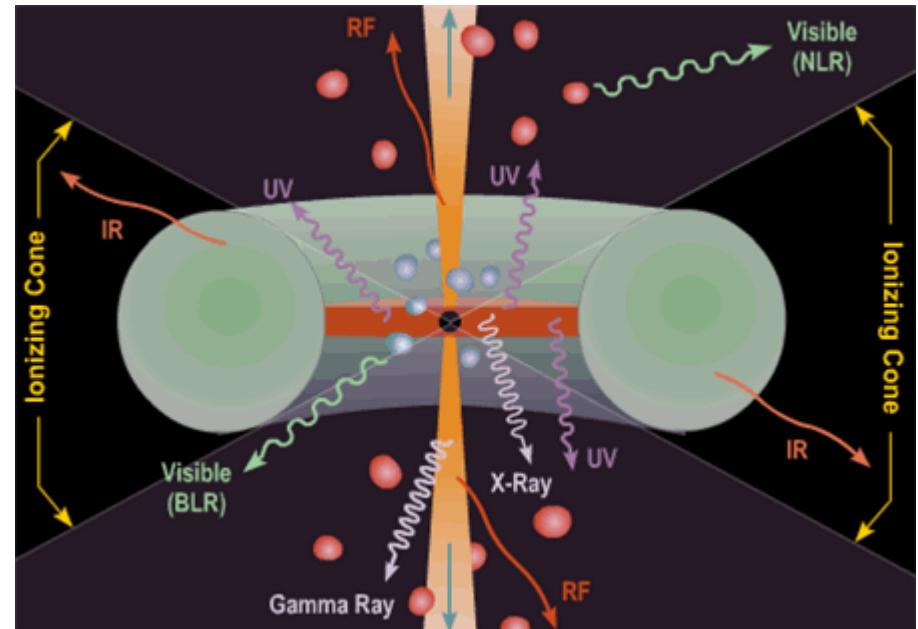
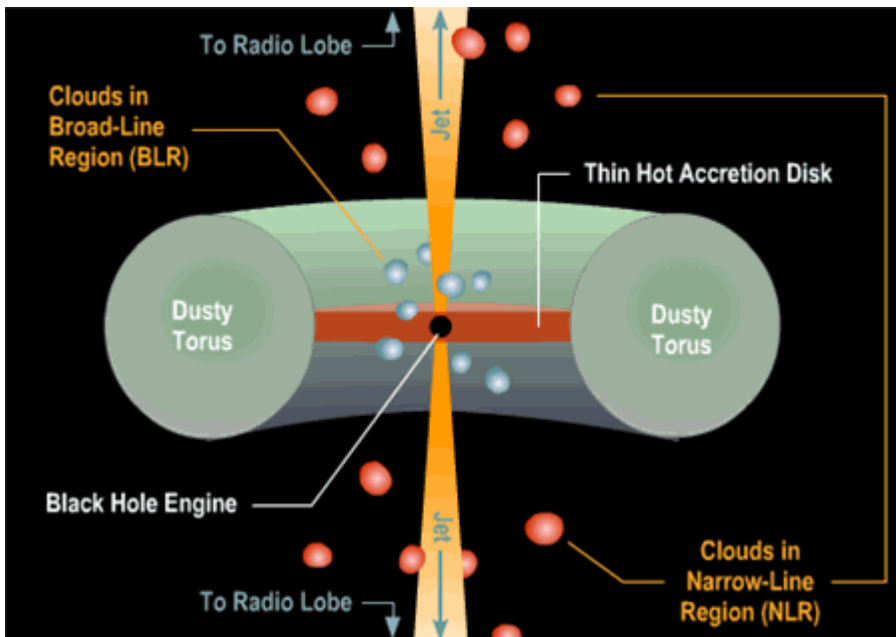
A Pierre Auger Observatórium látómezeje (egyenes vonalak között)

Egyenlő expozíciók (a kéken sáírozott részek)

A szaggatott vonal a Szupergalaktikus síkot, a fehér pont a Centaurus A-t jelzi

Aktív galaxismagok

- A központi égitest egy 10^6 - 10^9 naptömegű fekete lyuk
- Az akkréció szolgáltatja az energiaforrást
- Az észlelt AGN típus a jetre való rálátási szögtől függ

Asztrofizikai gyorsítás

- Fermi gyorsítás

Töltött részecskék energiát nyernek ütközésekből, mágneses közegben

- Hillas kritérium

$$W_{\max} \sim z (B/1\mu\text{G}) (R/1 \text{ kpc}) E_e V$$

z töltés
 B mágneses térerősség
 R a gyorsító közeg mérete

- $W_{\max} \sim 10^{20} \text{ eV}$

Neutroncsillag, AGN, GRB, sokkok az intergalaktikus közegben

- Problémák a Fermi folyamattal

- túl sok ütközés kell ilyen nagyenergiákra való gyorsításhoz
- többszörös ütközések, inkoherens és sztochasztikus gyorsítások
- a szinkrotron emisszió energiát visz el

- Alternatív mechanizmus szükséges, ami képes nagy energiákra gyorsítani p^+, e^-, n^0 -at, kozmikus feltételek mellett

EM hullám és részecske kölcsönhatás

- "wakefield" gyorsítás nem a részecskék egymás közötti kölcsönhatása okozza, hanem egy "külső" elektromágneses hullám
- A hullám terjedési sebessége közel a fénysebesség
- Relativisztikus amplitúdó
A részecske relativisztikus sebességre gyorsul egy oszcillációs periódus alatt
  - E: elektromos tér (hullám)
  - ω : frekvencia (hullám)
  - e_j : töltés (részecske)
  - m_j : nyugalmi tömeg (részecske)
- A gyorsító tér és a részecskék egy irányba mozognak közel hasonló sebességgel
- Az egyenes vonalú terjedés miatt nincs szinkrotron emisszió

Alfvén hullámok

- Neutroncsillagok ütközésénél 10^{20} eV -ra gyorsít speciális körülmények között
- Alfvén hullám
  - analógia: hullám terjed egy kifeszített kötél mentén
  - mágneses feszültség szolgáltatja a visszatérítő erőt "magnetic tension" [N/m^3]
  - töltött részecskék együtt oszcillálnak a mágneses térrel
  - transzverzális és diszperziómentes

(©L. H. Lyu and M. Q. Chen, Institute of Space Science)

A 3-D View of Alfvén wave propagation

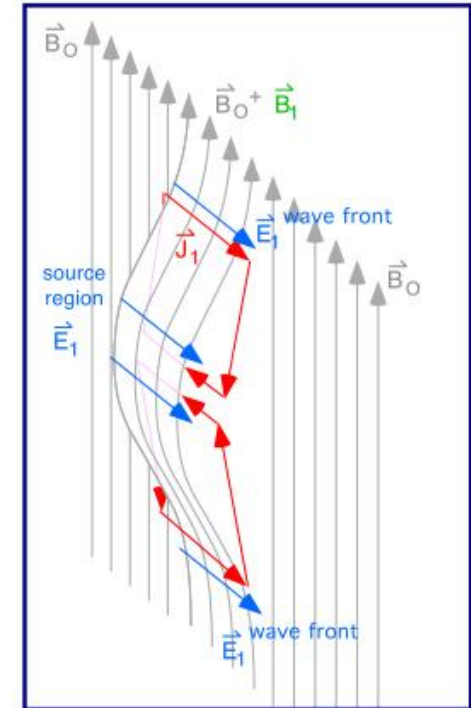
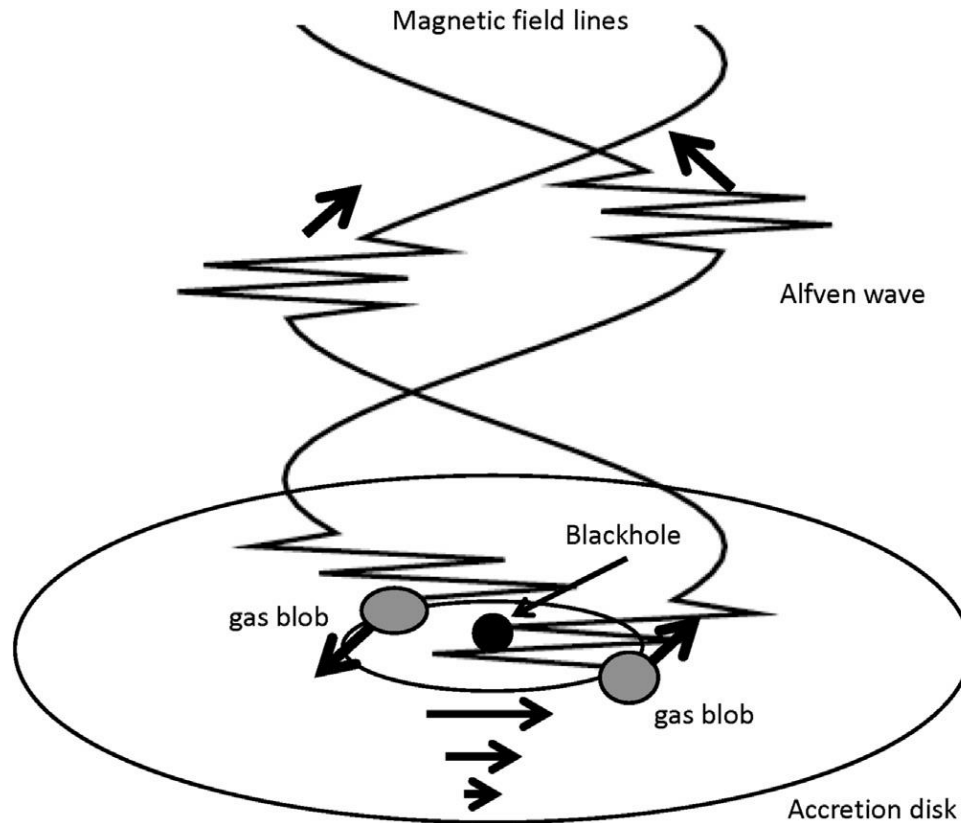

Figure 1

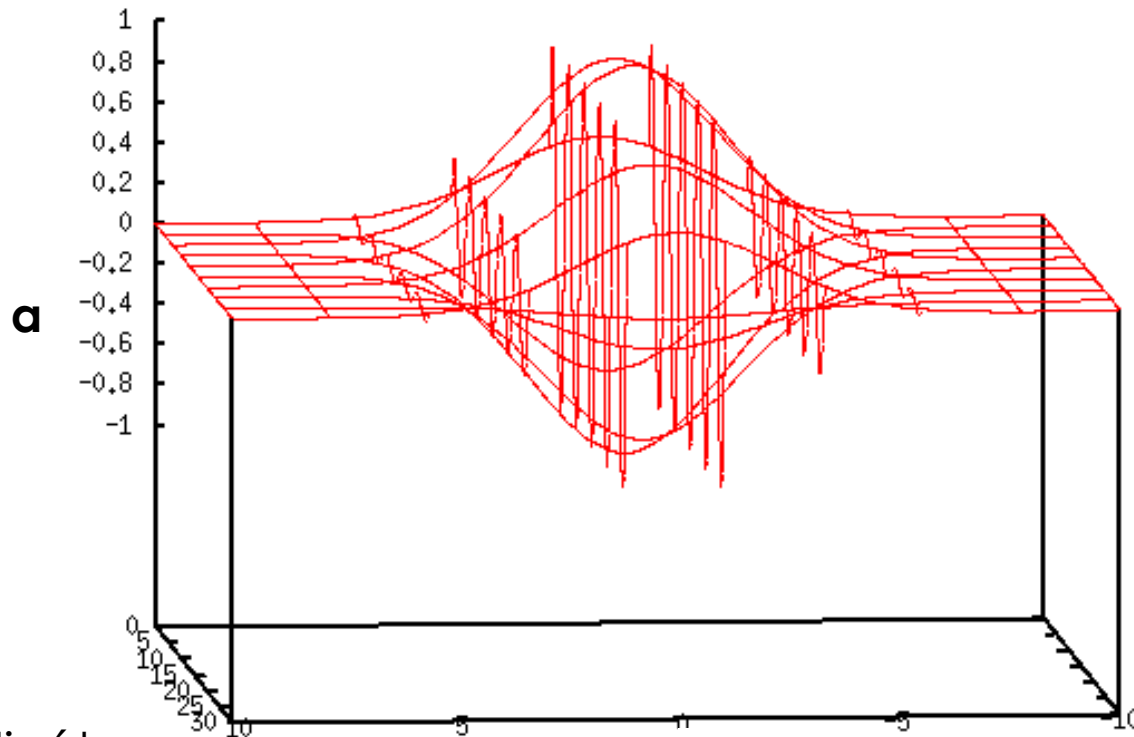
Alfvén-hullám impulzus generálása

- Erősen és gyengén mágnesezett állapotú anyaggyűrűk váltakoznak az akkréciós korongban
- Erős Alfvén-hullám impulzusok generálódnak a korongban az átmeneteknél

Vektorpotenciál

$$\mathbf{a} = (0, a \exp\left(-\frac{r^2}{r_0^2}\right) \cos(kz - \omega t) \mathbf{e}_x, 0, 0)$$

z , axiális koordináta

r , radiális koordináta ($y=0$)

• Vektorpotenciál

- r : radiális koordináta (m)
- z : axiális koordináta (m)
- r_0 : a nyálábnyak átmérője (m)
- $k=2\pi/\lambda_A$: hullámszám (1/m)
- $\omega=ck$: frekvencia (1/s)
- z : terjedési irány, axiális koordináta (m)

$$\mathbf{a} = a_0 \exp\left(-\frac{r^2}{r_0^2}\right) \cos(kz - \omega t) \mathbf{e}_x$$

• A bemenő paraméterek

- $2\pi/\omega_A=2.0 \times 10^2 \times (\dot{m}/0.1)(m/10^8) \text{ s}$
- $\lambda_A=5.8 \times 10^{10} \times (\dot{m}/0.1)(m/10^8) \text{ m}$
- $a_0=2.3 \times 10^{10} \times (\dot{m}/0.1)^{3/2} (m/10^8)^{1/2} (D/3R_g)^{-1/2}$
- $V_A=2.4 \times 10^7 (\dot{m}/0.1)$
  - $\dot{m}$: $\dot{m}_0$ akkréciós ráta normálva $\dot{m}_c$ kritikus akkréciós rátával ($\dot{m}_c=L_{\text{Edd}}/0.06c^2$)
  - m : központi fekete lyuk tömege napegységben
  - D : a fekete lyukhorizontjától való távolság a jet mentén
- $n_e(r, \gamma_e)=n_1(r/1\text{pc})^{-n} \gamma_e^{-(2\alpha+1)}$, elektronsűrűség
  - γ_e : elektron Lorentz faktor
  - n_1 : forrás-függő normáló faktor (1/cm³)
  - n : a jet geometriájától függő konstans ($n=2$ folytonos jet)
  - r : távolság a magtól (pc)
  - α : spektrálindeks

$$R_s=2Gm/c^2$$

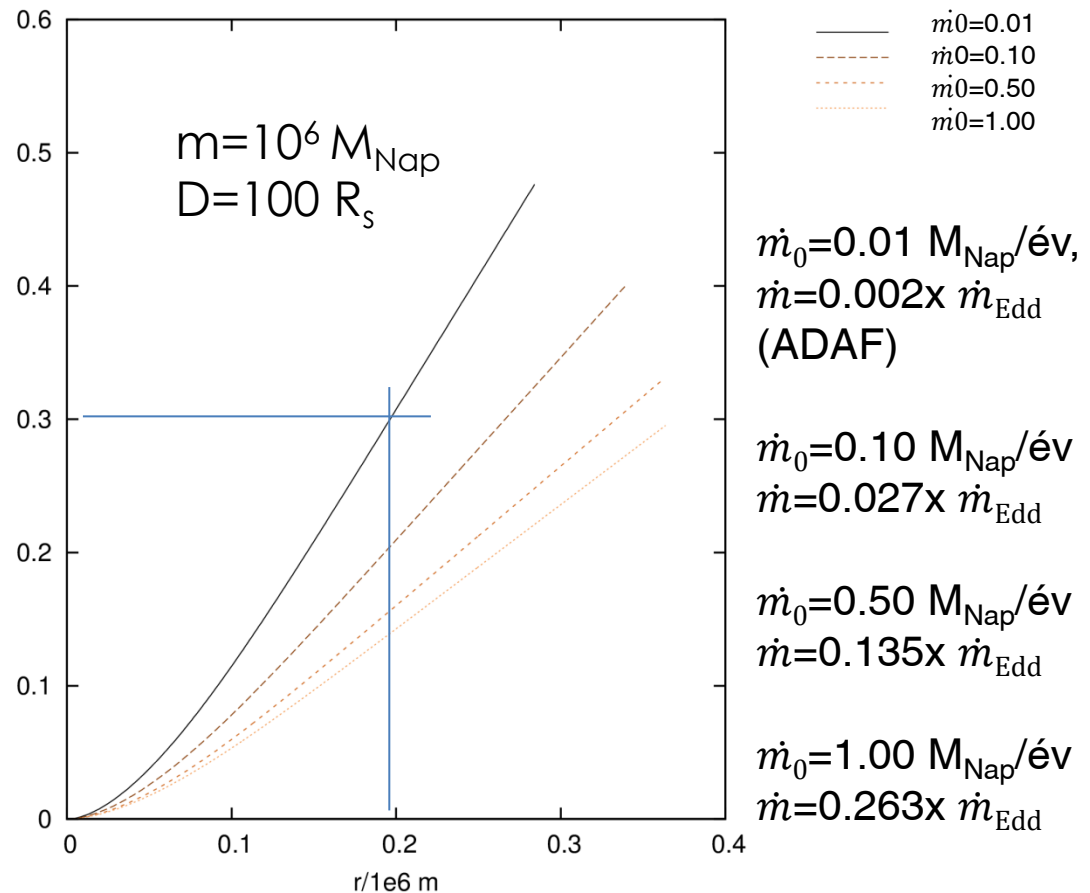
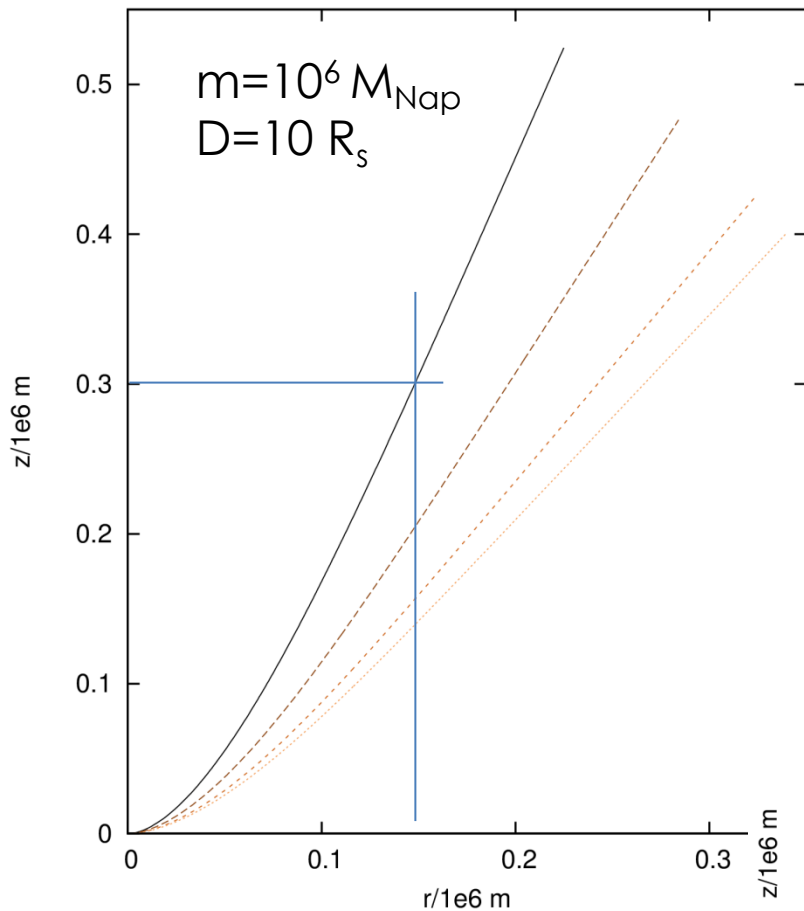
$$L_{\text{Edd}}=1.26 \times 10^{31} (m/m_{\text{Nap}}) W$$

Első eredmények

- Minkowski téridőben érvényesek a számolások
- Hengerszimmetrikus koordinátarendszer
- 2D (ct, r, z függés, $\varphi=0$)

Paramétertér próbálgatása, karakterisztikus viselkedés leírása

- $r_0=1000\text{m}$, $z_0=0$, az elektron kezdeti koordinátái
- $v_r=0$, $v_z=0.0001\text{c}$, az elektron kezdősebessége
- $m [m_{\text{Nap}}] \in [10^6, 10^7, 10^8, 10^9]$ szupermasszív fekete lyuk
- $\dot{m}_0 [m_{\text{Nap}}/\text{év}] \in [0.01, 0.1, 0.5, 1]$
- $D[R_s] \in [10, 100]$

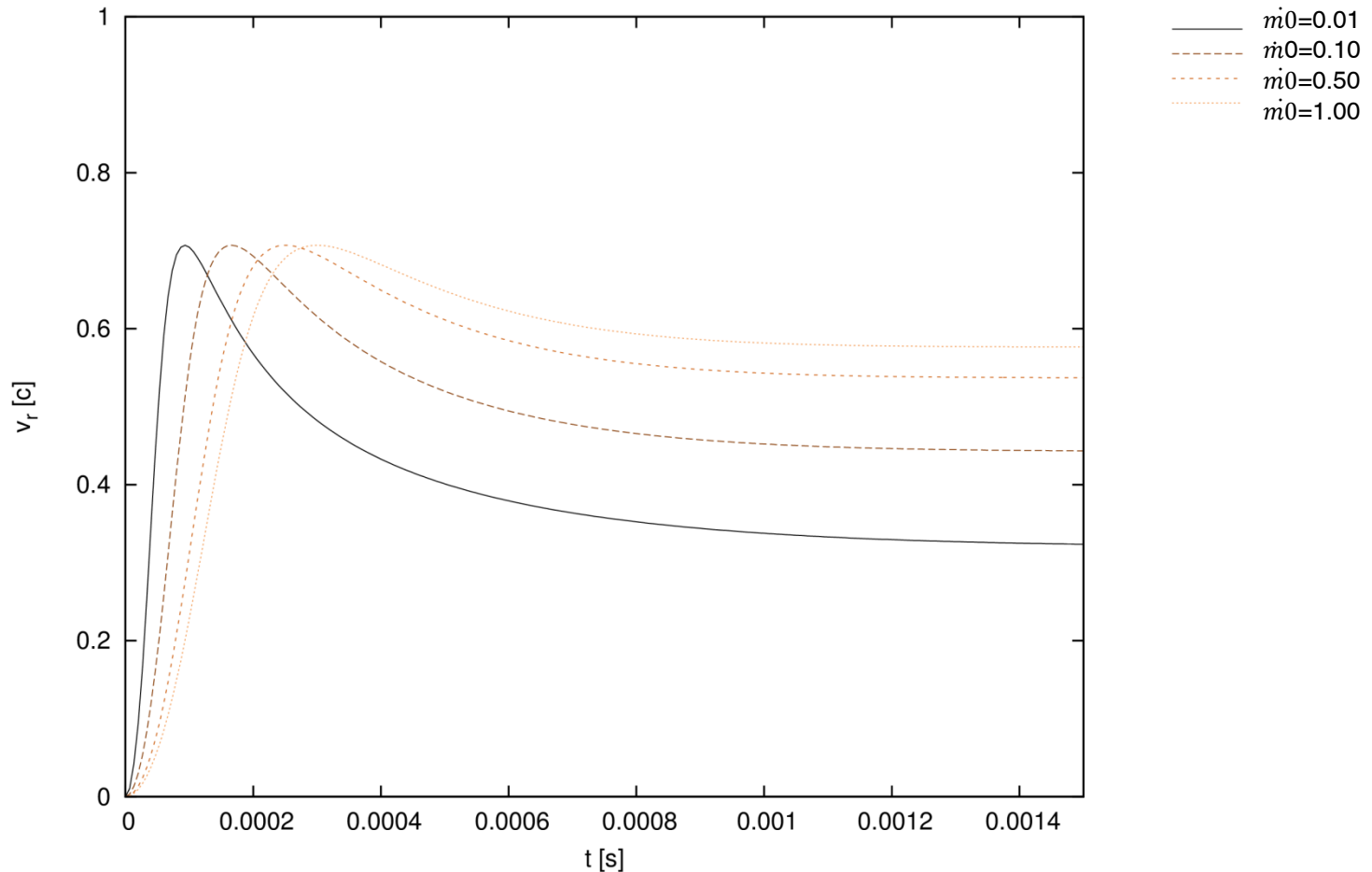
Adott z , $\dot{m}_0$

D növekszik, a felgyorsult elektron z tengelytől való kitérésének mértéke növekszik

Adott z , D

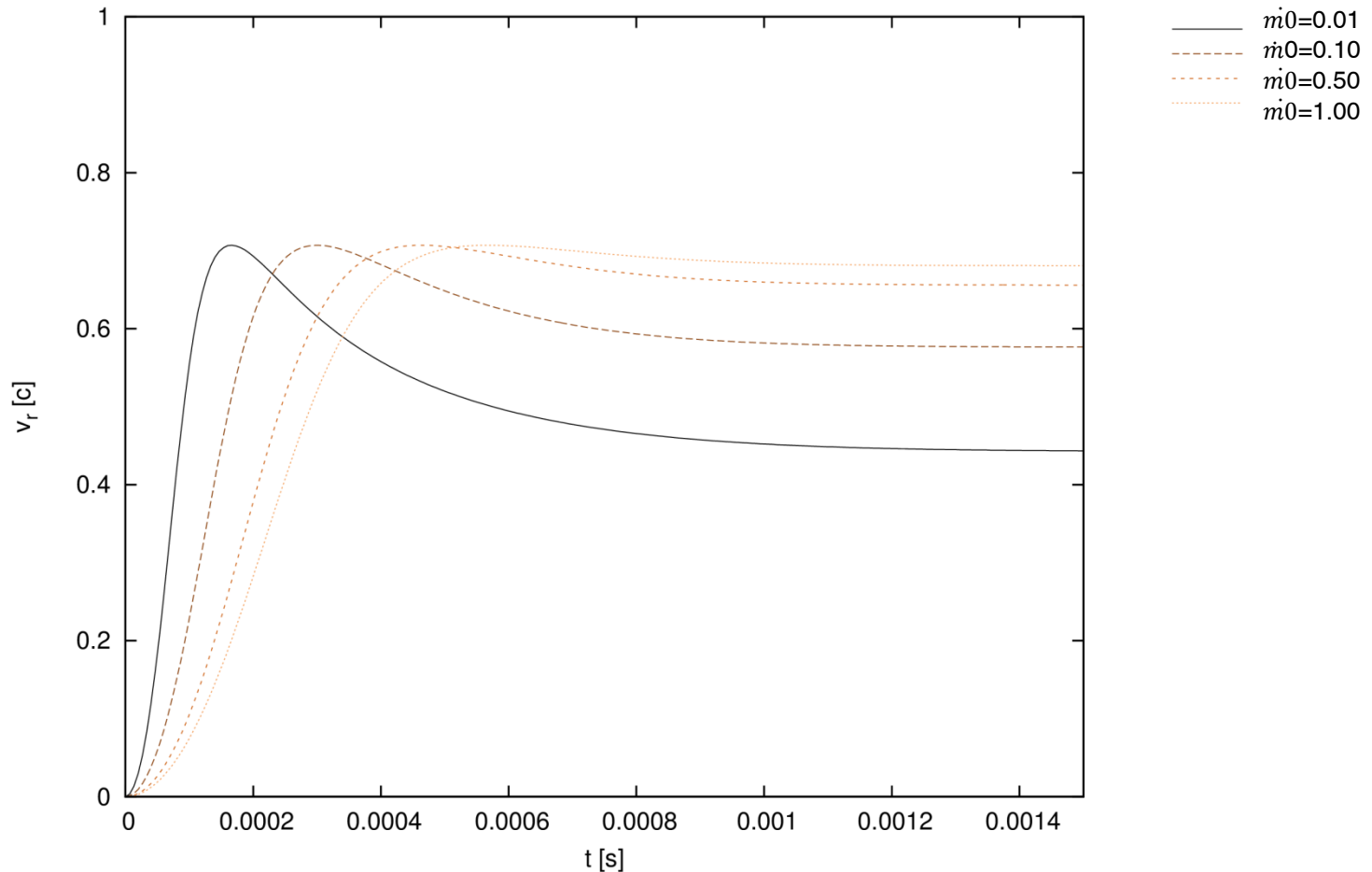
$\dot{m}_0$ növekszik, a felgyorsult elektron z tengelytől való kitérésének mértéke növekszik

$$m=10^6 M_{\text{Nap}}, D=10 R_s$$

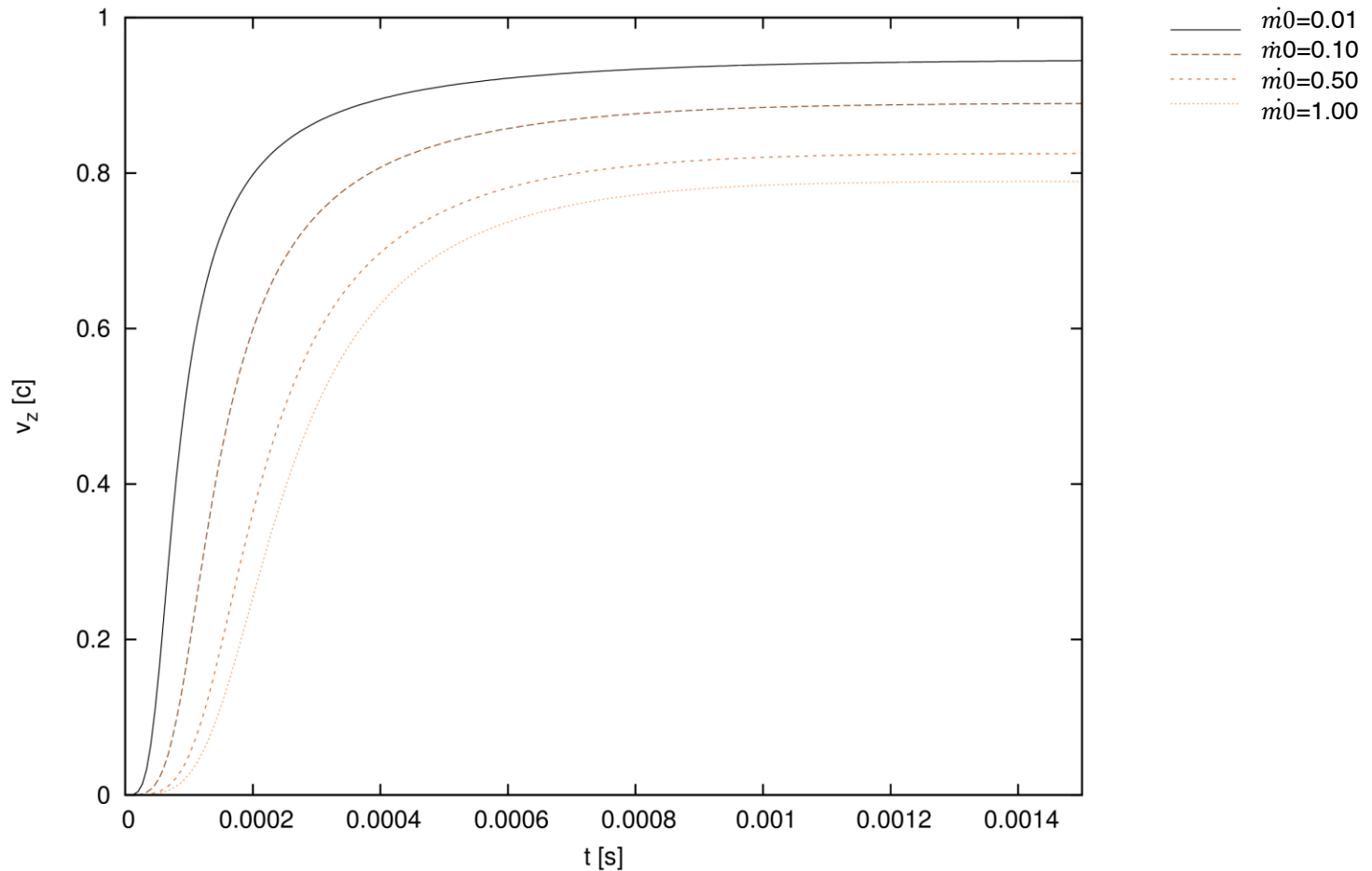
Erős r irányú lökés éri az elektront, az gyorsul, sebessége elér egy maximális értéket, majd lassul és sebessége beáll egy konstans értékre

$$m=10^6 M_{\text{Nap}}, D=100 R_s$$

Távolabb a horizonttól később éri el a sebesség a maximum értékét, viszont adott akkréciós rátához nagyobb végsebesség tartozik

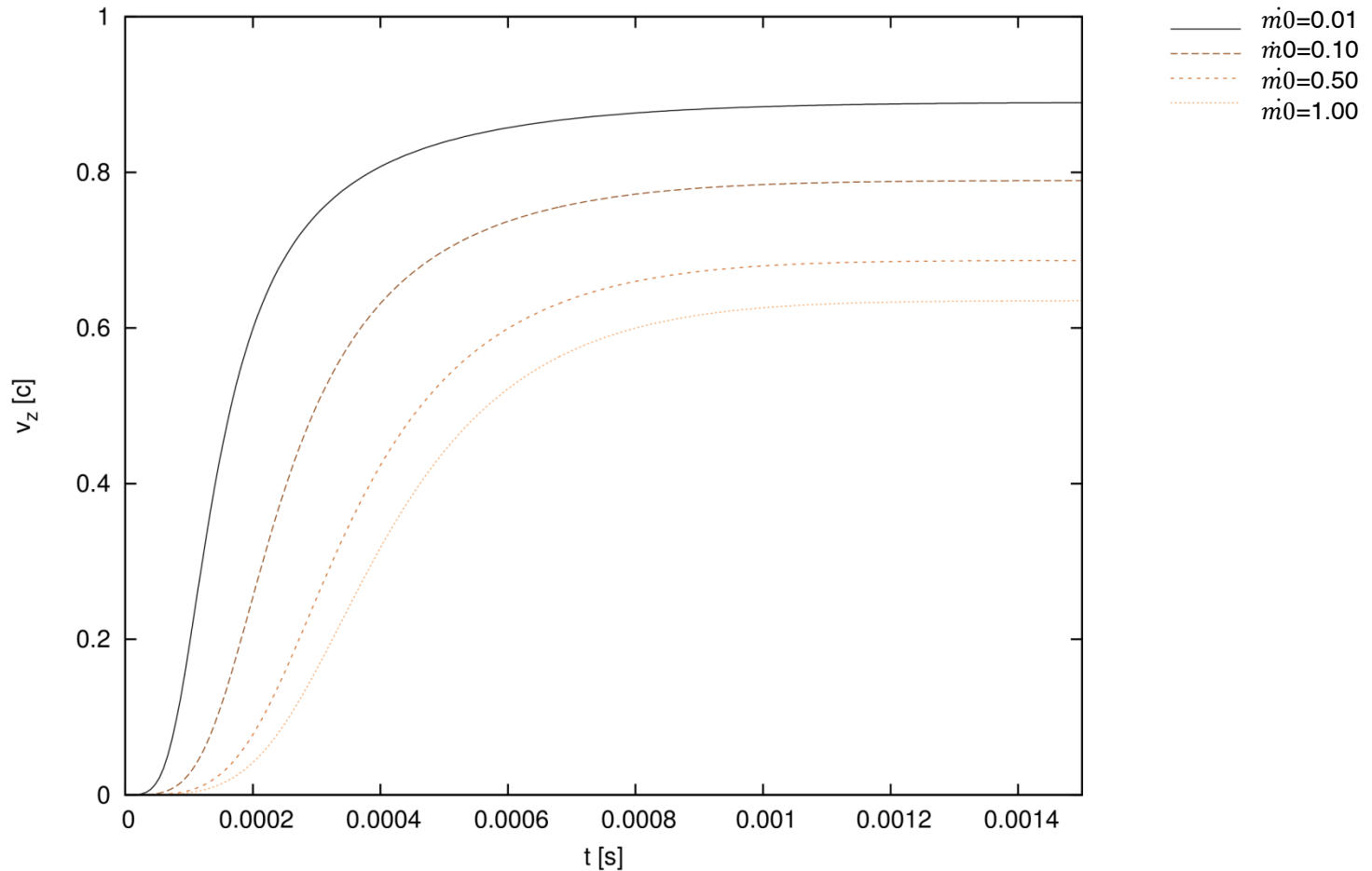
$$m=10^6 M_{\text{Nap}}, D=10 R_s$$

Az elektron z irányú sebessége közel a fénysebesség lesz ~ 0.001 s alatt

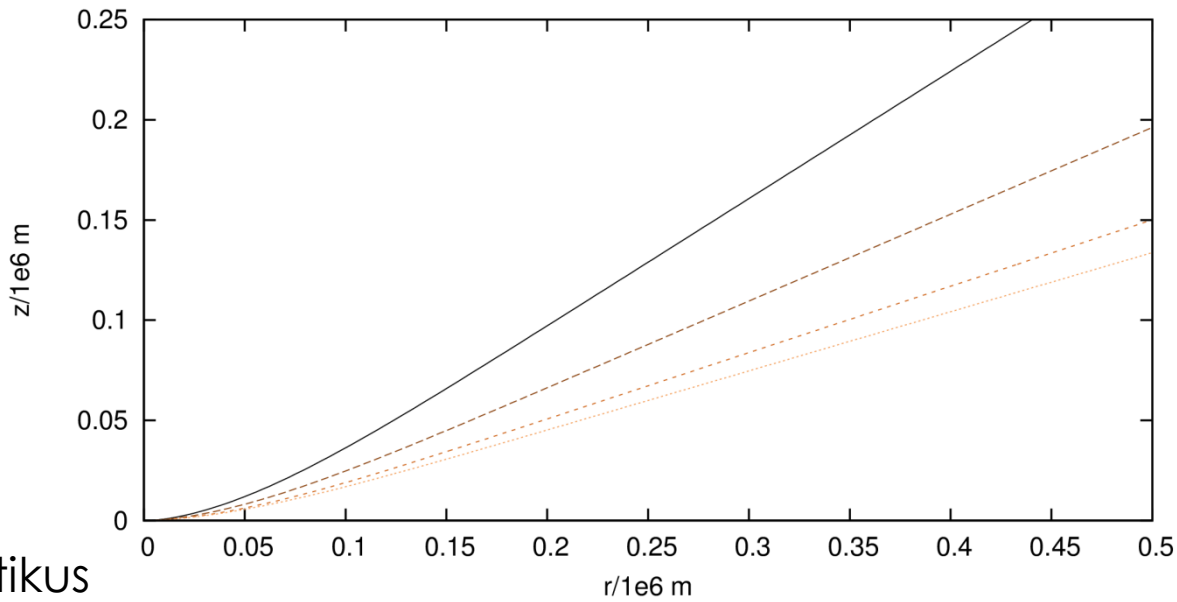

$$m=10^6 M_{\text{Nap}}, D=100 R_s$$

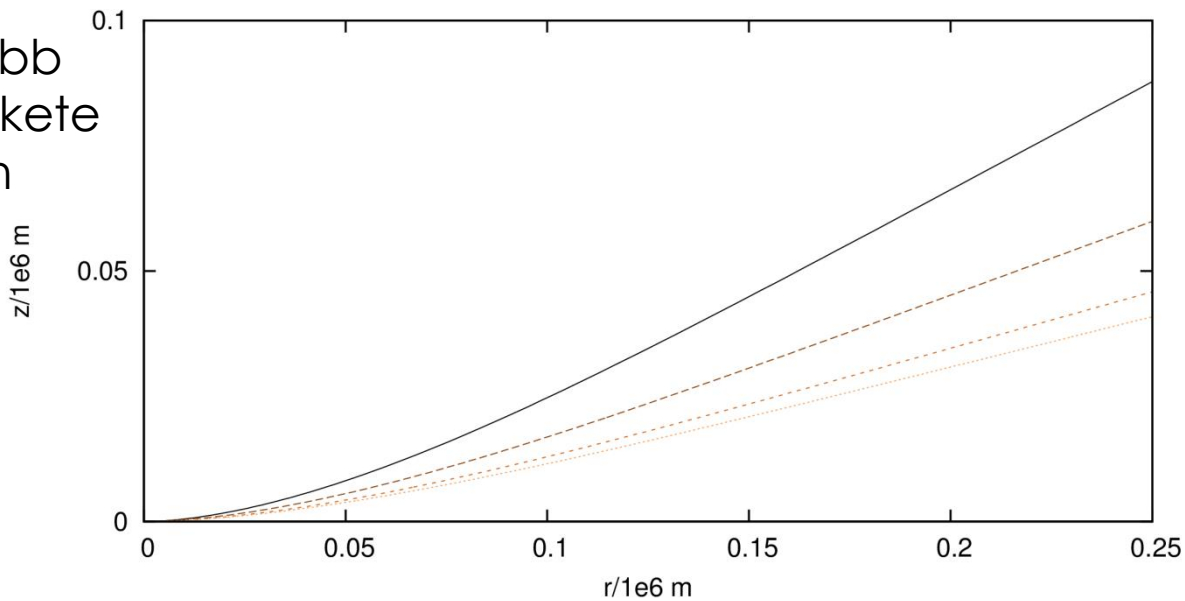
Távolabb a horizonttól a z irányú végsebesség kisebb

Hasonló
karakterisztikus
viselkedés
mint a kisebb
tömegű fekete
lyuk esetén

$m_0=0.01$
 $m_0=0.10$
 $m_0=0.50$
 $m_0=1.00$

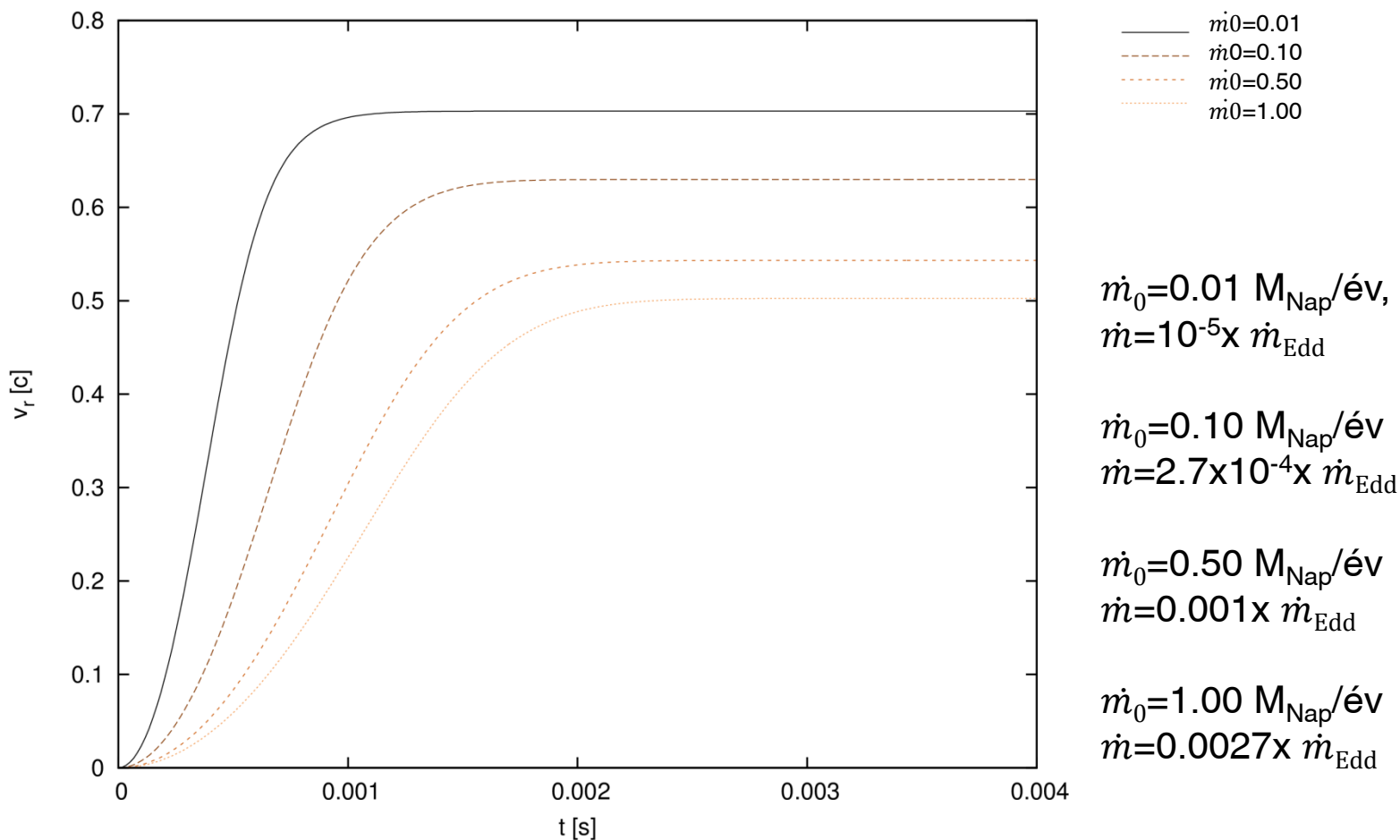
$m=10^8 M_{\text{Nap}}$
 $D=10 R_s$

$m_0=0.01$
 $m_0=0.10$
 $m_0=0.50$
 $m_0=1.00$

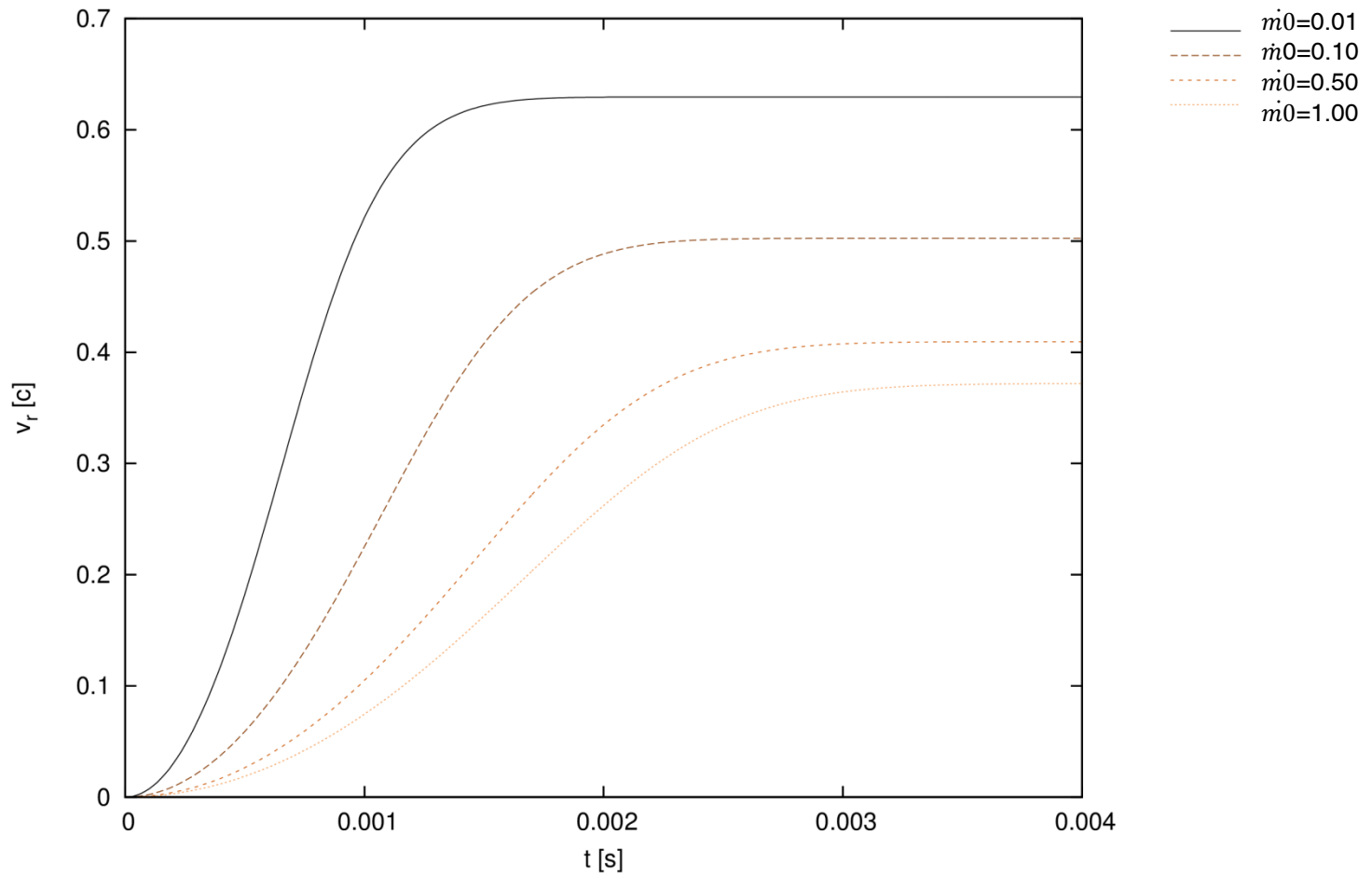
$m=10^8 M_{\text{Nap}}$
 $D=100 R_s$

$$m=10^8 M_{\text{Nap}}, D=10 R_s$$

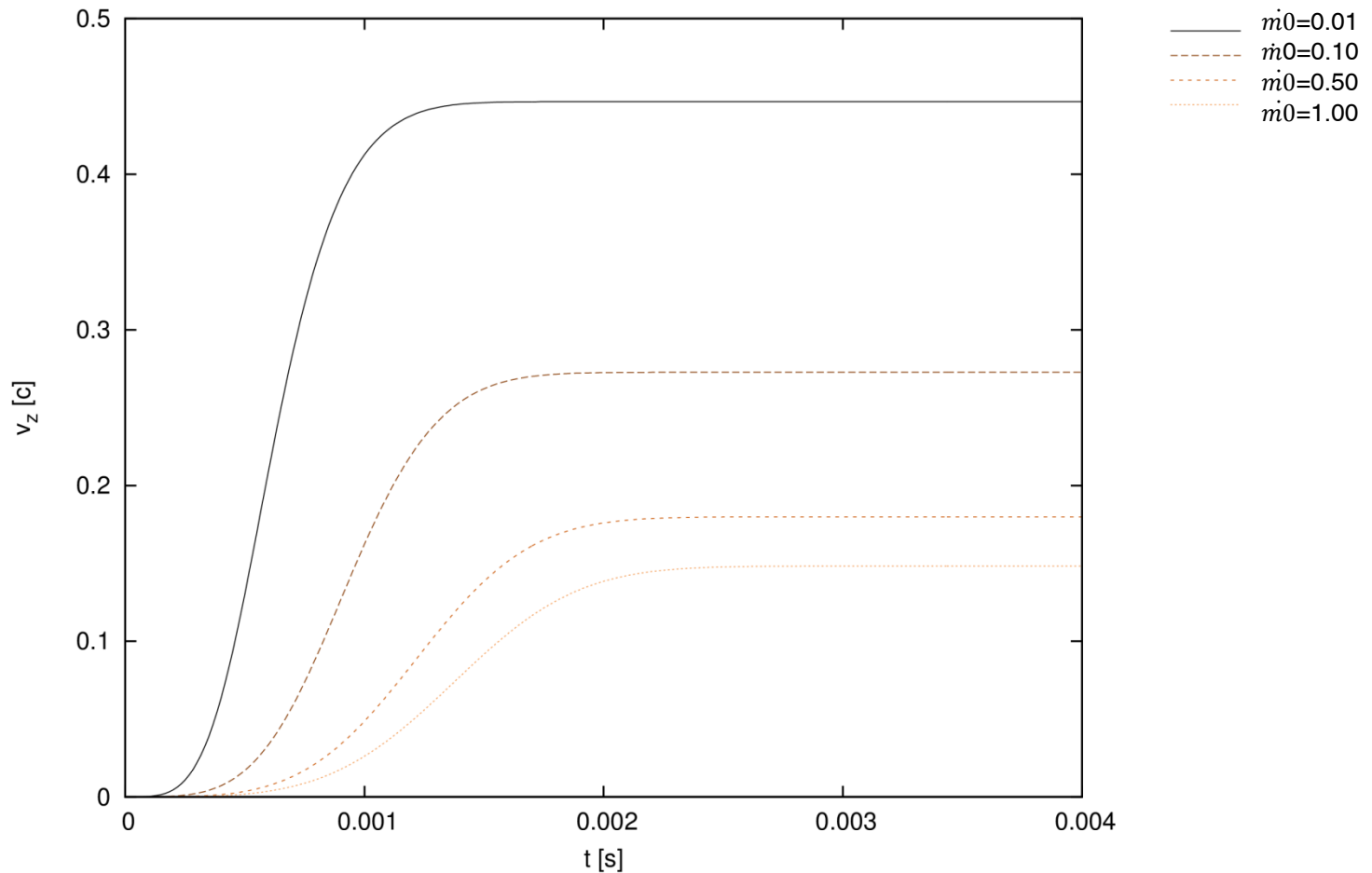

Nagyobb akkréciós ráta, kisebb radiális irányú végsebesség,
a sebességderivált nem vált előjelet

$$m=10^8 M_{\text{Nap}}, D=100 R_s$$

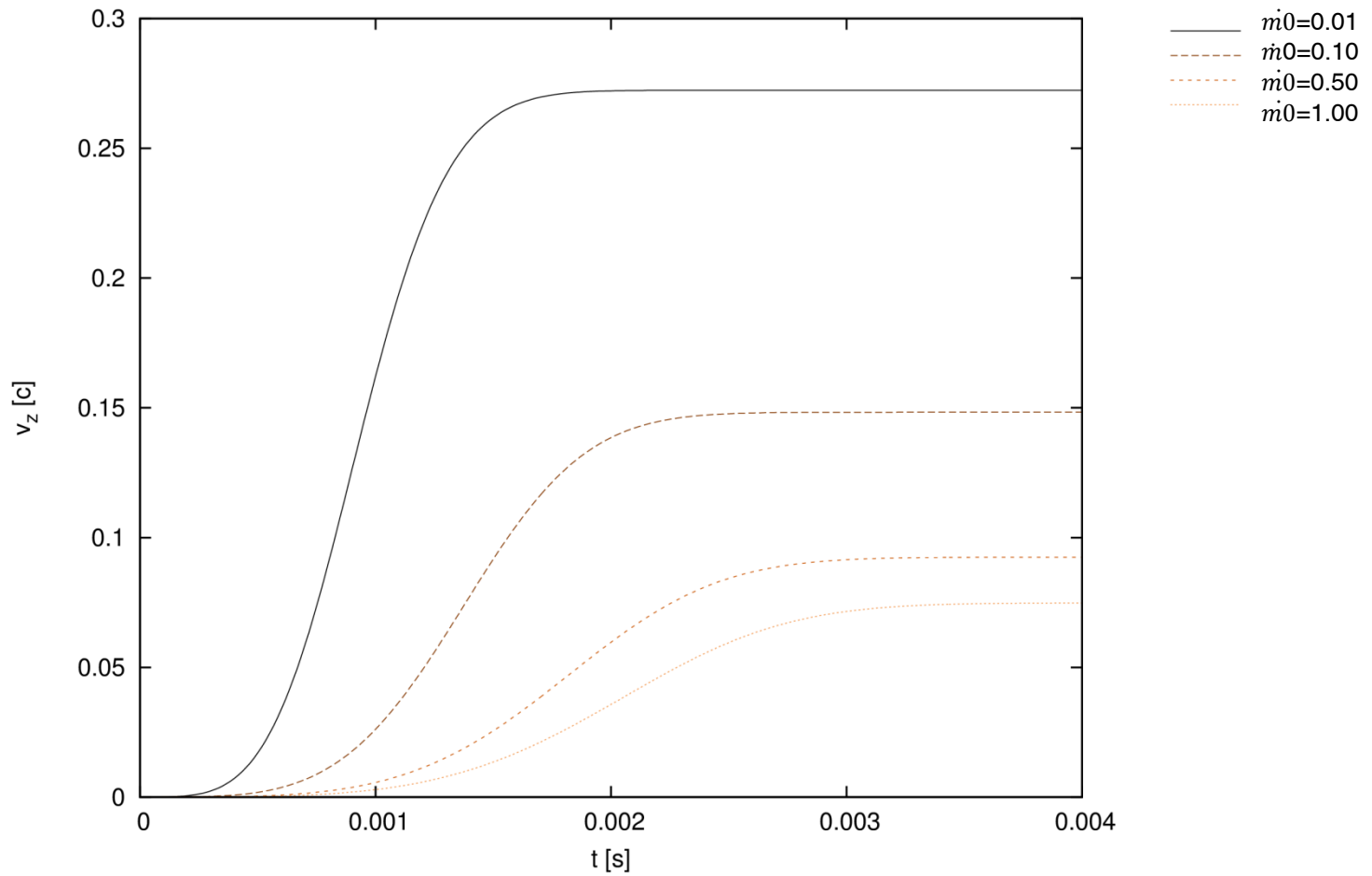

$$m=10^8 M_{\text{Nap}}, D=10 R_s$$

Nagyobb akkréciós ráta, kisebb axiális irányú végsebesség

$$m=10^8 M_{\text{Nap}}, D=100 R_s$$

Az első tesztek megmutatták

- Schwarzschild sugártól való függés
- Horizonttól mért távolságtól való függés
- Akkréciós rátától való függés

TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0060 projekt

Köszönöm a figyelmet!

Referenciák

- Shakura, N. I.; Sunyaev, R. A. ,1973, A&A, 24, 337
- I.D. Novikov and K.S. Thorne, "Astrophysics of Black Holes", 1973, 343
- Minfeng Gu, Xinwu Ca, D. R. Jiang, 2009, MNRAS, 396, 984
- E. Esarey, C. B. Schroeder, and W. P. Leemans, 2009, PRD, 81, 1229
- Toshikazu Ebisuzaki &Toshiki Tajima, 2014, Astroparticle Physics, 56, 9